

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.01

Stupanj intenzivnosti političkoga. Razmišljanja o Carlu Schmittu¹

GÜNTER FIGAL*

Sažetak

Autor polazi od Schmittove definicije pojma političkoga kao stupnja asocijacije i disocijacije ljudi. Takvo objašnjenje političkoga rezultira dvojnim procesom: s jedne strane, političko grupiranje se može stimulirati sa svih strana; s druge strane, ništa nije stvarno političko. Političko je čimbenik koji se ne može odrediti. Autor tvrdi da se Schmittova teza može braniti samo ako se ustraje na osebnosti političkoga, a raspravlja o tome da se ne odustane od definicije političkoga kao stupnja intenzivnosti. Autor raspravlja o tome može li se pojam političkoga definirati neovisno o političkim institucijama te razmatra oblike kontrole političkoga.

U šestome poglavlju Schmittova spisa o pojmu političkoga kaže se da "je politički svijet pluriverzum a ne univerzum" (BP, 54).² Ne mora se biti osobito vidovit dijagnostičar da bi se našla potvrda za ovu rečenicu u povijesnim događanjima posljednjih godina. Slomom sovjetskoga imperija politički je svijet postao partikularističkiji; uvjerenje da nas je kraj hladnoga rata približio svjetskom društvu, čak kao "idiličnom krajnjem stanju bezostatne i konačne krajnje politizacije" (BP, 54), bilo bi pogrešno kao rijetko koje drugo. A također se pokazalo: gdje se nanovo otkriva i prakticira "pluralizam svijeta država", tamo se potvrđuje "realna mogućnost neprijatelja". Time je potvrđen pojam političkoga, prema kojem je "specifično političko razlikovanje, na koje se svode politička djelovanja i motivi", ono između prijatelja i neprijatelja (BP, 26).

¹ Ovaj tekst nastao je od predavanja koje je prvi put održano na skupu "Iz duha neprijateljstva. Carl Schmittova tumačenja političkoga" 26. 2. 1993. u Evangelističkoj akademiji u Tutzingenu. (G. Figal poslao nam je tekst da ga objavimo u našem časopisu.)

² Navodi stranica odnose se na izdanje: *Der Begriff des Politischen*, Berlin 1963. Riječ je o tekstu iz 1932. godine s predgovorom i trima korolarijama. Tekst se dalje citira kao B.P.

* Günter Figal, redovni profesor na Odsjeku za filozofiju Sveučilišta u Tübingenu

Ali primarno tendencija partikularizacije političkih odnosa ne daje povod da se ponovno ili pojačano bavimo Carlom Schmittom. Isto tako ne zaslužuju pozornost Schmittova promišljanja o pojmu političkoga samo zato što se u njima daje središnja uloga kategoriji neprijatelja. Najviše bi nas trebalo zanimati kako Schmitt u pojedinostima određuje odnose političkoga. Niz sadašnjih sukoba čini se upravo obrascem za to određenje.

Schmitt kaže da "političko svoju snagu može izvlačiti iz najrazličitijih područja ljudskoga života, iz religijskih, gospodarskih, moralnih i inih opreka; ono ne označuje nikakvo posebno stvarno područje, već jedino stupanj intenzivnosti neke asocijacije ili disocijacije ljudi, čiji motivi mogu biti religijske, nacionalne (u etničkom ili kulturnome smislu) gospodarske ili druge vrste, i u različita vremena postići različite veze i razdvajanja. Realno svrstavanje prijatelj-neprijatelj po biti je tako jako i presudno da nepolitička opreka u istome trenutku kada postiže to svrstavanje povlači svoje dotadašnje "čisto" religiozne, "čisto" gospodarske, "čisto" kulturne kriterije i motive i potčinjava se posve novim, svojevrsnim i, gledajući s onoga "čisto" vjerskoga, "čisto" gospodarskoga i drugoga "čistog" polazišta, često veoma nedosljednim i "iracionalnim" uvjetima i posljedicama sada političke situacije" (BP, 38 sl.).

Ovo određenje političkoga privlačno je već zbog toga jer se u njemu stalno iznova respektira fenomen *politizacije*: Ako se pod političkim ne podrazumijeva nikakva posebna oblast ljudskoga života, već upravo "stupanj intenzivnosti", onda se ne moraju stanovite opreke i sukobi razlikovati zauvijek kao političke i nepolitičke. Schmittov pojam političkoga vodi računa o dinamici na osnovi koje se situacije i oblikovanja ljudskog života mogu pojaviti odjednom u drugome svjetlu. Ta fleksibilnost Schmittova pojma političkoga donosi, međutim, s druge strane, i jednu poteškoću: Tamo gdje ništa nije zaštićeno od toga da ne postane političko, i nije, na poslijetku, ništa u svojoj biti političko; institucijski aspekti političkoga nisu, kako se čini, pristupačni za Schmittov pojam kao takvi.

S time je u vezi dalja i još značajnija teškoća: Ako političko nije ništa drugo nego stupanj intenzivnosti opreke i sukoba, tada ono ima, očito, obilježje činjenice od koje se odbijaju sve prosudbe. Ako je nastalo razlikovanje prijatelja i neprijatelja, onda otpadaju vjerski, moralni ili gospodarski kriteriji. Glede političkoga postavlja se, kako kaže Schmitt, jedino pitanje da li ono "kao realna mogućnost ili zbilja postoji ili ne postoji" (BP, 36).

Ali i to ima opet jednu drugu, ali ne i neprivačnu stranu: Ako vjerski, moralni i gospodarski kriteriji ne vrijede za prosuđivanja političkoga, tada postoji i šansa da se političke opreke i sukobi oslobode vjerskih, moralnih i gospodarskih prosudbi i tako izbjegne njihovo dalje intenziviranje. Vjerske, moralne ili gospodarske situacije i prosudbe su, naposljetku, one koje rastu do stupnja intenzivnosti političkoga i tada se pretvaraju u njega tako da pokušaj njihova vjerskoga, moralnoga ili gospodarskoga ovladavanja može odvesti u samo još dublje opreke i sukobe.

Prema ovoj skici međusobno se dokidaju, kako se čini, plauzibilni i problematični aspekti Schmittova pojma političkog. Shvatljivo isticanje političke dinamike bilo bi otkupljeno zanemarivanjem političkih institucija, poglavito države. Odvajanje političkoga od vjerskih, moralnih i gospodarskih kriterija može se, očito, postići jedino po cijenu da se političko svede na puku činjenicu. A ta se činjenica, na poslijetku, ne može za sebe uopće fiksirati ako je to jedino

stupanj intenzivnosti vjerskih, moralnih ili gospodarskih opreka i sukoba. Da bi se konzistentno zastupao Schmittov pojam političkoga, moralo bi se postulirati samosvojnost političkoga ne napuštajući misao stupnja intenzivnosti; moralo bi se moći naznačiti da i kako činjenično zahtijeva i oslobađa vlastite i njemu bitne oblike ovladavanja.

Sada bih pokušao argumentirati u tome smislu. Pri tome mi nije stalo do pomne rekonstrukcije Schmittova mišljenja u cjelini, pogotovu ne do svrstavanja Schmitta u sklop njegova vremena. Nego se upuštam u to da provjerim može li Schmittov koncept političkoga kao klasična filozofska teorija potencirano razviti svoj smisao tamo gdje se ne svodi na intencije njezina autora što se mogu rekonstruirati niti se odnosi na njemu prisutan svijet.³

Tok mojih promišljanja obilježen je navedenim problemima: prvo se želim pozabaviti pitanjem može li se Schmittov pojam političkoga obraniti od prigovora isključenja institucionalnih aspekata političkoga. Zatim bih želio raspraviti kako je s činjeničnim karakterom političkoga i njemu svojstvenim oblicima ovladavanja. Jedino tim redoslijedom ima smisla raspravljanje obaju pitanja: Mora se pitati o vlastitim oblicima ovladavanja za činjenicu političkoga tek onda ako političko razumijevanje i djelovanje nije već podređeno upućivanjem na određene institucije, nego se te institucije moraju, obratno, shvatiti kao instancije određenoga djelovanja.

Što se tiče prvoga pitanja, može se početi sa Schmittovom napomenom da razlikovanje prijatelja i neprijatelja daje za političko jedino "određenje pojma u smislu kriterija, ne kao iscrpna definicija ili kao sadržajni podatak" (BP, 26). Time se nipošto ne misli da razlikovanje prijatelja i neprijatelja imenuje samo jedan aspekt političkoga; već se misli da svaki aspekt političkoga može kao takav jedino uopće vrijediti ako se bitno može odnositi na razlikovanje prijatelja i neprijatelja. Schmitt nipošto ne misli da se potpun pojam političkoga mora sastojati iz elemenata koji su svi jednako konstitutivni i od kojih je razlikovanjem prijatelja i neprijatelja dan samo jedan među ostalim; Schmitt ne opoziva svojom ograničavajućom napomenom uvodnu rečenicu svoje rasprave po kojoj pojam države pretpostavlja pojam političkoga (BP, 20). On, dakako, tom napomenom upućuje na to kako se rečenica o prvenstvu političkoga može shvatiti naspram državi: Razlikovanjem prijatelja od neprijatelja zacijelo nije još dano iscrpno određenje države; ali je zacijelo rečeno da se neka država može odrediti jedino u rakursu na razlikovanje prijatelja i neprijatelja i razlikovati se od drugih, nepolitičkih institucija: upravo time što joj pripada bitno razlikovanje prijatelja i neprijatelja. Političko je bit države i utoliko pretpostavlja pojam države pojmu političkoga.

Ako je političko *bit* države, tada je država također *bitno* politička institucija ili, kako to Schmitt kaže, "mjerodavno jedinstvo" (BP, 44). I druge skupine ili institucije mogu postati političkim, pa se utoliko može reći plauzibilno da političko nije ograničeno na državu. Ali budući da je država bitno politička institucija, iskazuje se politiziranje nedržavnih institucija većinom u tome što one objavljuju državu za svoga neprijatelja, da su one neprijatelji država i što država prihvaća

³ Usp. o tome Walter Benjamin: "Ursprung des deutschen Trauerspiels, Erkenntnistheoretische Vorrede", u: *Gesammelte Schriften*, ured. R. Tiedemann i H. Schweppenhäuser, sv. 1, Frankfurt/M., 1974., 212.

izjavu neprijateljstva, umjesto da njoj suprotstavljenu instituciju jednostavno kriminalizira. Država odlučuje da li je nasilnička skupina samo kriminalna ili je državni neprijatelj. Političko razlikovanje prijatelja i neprijatelja bitno je, dakle, državom izvršeno razlikovanje, a da to zato nije isključivo. Zato se, obratno, i država treba shvatiti po toj odluci premda ova nije rezervirana jedino za nju.

Navedeno određenje valja, dakako, dopuniti u još jednome pogledu: Država je bitno politička institucija time što od svojih građana zahtijeva bezuvjetno ustupanje prava razlikovanja prijatelja i neprijatelja i tako odlučivanje o prijateljstvu i neprijateljstvu. Od građana se može, osim toga, zahtijevati - a to za Schmitta ima središnje značenje - da podržavaju odgovarajuće odluke države. Utoliko se razlikovanje prijatelja i neprijatelja može razumjeti kao polazište za formiranje svojstveno političke suglasnosti članova neke zajednice s njom; po njemu postaje razumljivo ono što su drugi teoretičari političkoga htjeli uzeti u obzir u slici ugovora: Građaninom države može se smatrati samo onaj tko je spreman načelno odobriti obranu države od njezinih neprijatelja. Tome pripada shvaćanje o "eventualnosti borbe koja leži u području realnog" (BP, 33).

Ako se respektiraju obje navedene točke - određenja države kao mjerodavnoga jedinstva i vezanost građana za razlikovanja države na prijatelja i neprijatelja - moralo bi postati jasno da Schmittov pojam političkoga nipošto ne isključuje njegove institucijske elemente. Schmittu je jedino stalo do toga da te aspekte obuhvati u sklopu jednoga događanja i da institucije shvati odgovarajuće po njihovom djelovanju u događanju. Schmittu su države po svojoj biti instancije odlučivanja i djelovanja; ako pojam političkoga njihovo odlučivanje i djelovanje navodi u sklopu odlučivanja i djelovanja koji ih preseže, pojam države pretpostavlja pojam političkoga; pojam političkoga je pojam svojstvenoga odlučivanja i djelovanja, koje je u neku ruku primjereno državi a da se ne realizira samo u njoj.

Što s tiče političkoga djelovanja, važno je podsjetiti na to da Schmitt nije želio da se razlikovanjem prijatelja i neprijatelja dano određenje političkoga shvati "belicistički ili militaristički" (BP, 33). Utemeljenje je za to jednostavno: Ukoliko se u diplomaciji radi o tome da se uredi nezgodni odnosi s drugim državama, ukoliko se u unutarnjoj politici o tome radi da se očuva mir, cilj je spriječiti oružani obračun - a upravo u tome je politička djelatnost u njegovoj sjeni. Ona je u sjeni "ozbiljnoga slučaja" (BP, 35), a to može biti, ako slijedimo Schmitta, u različitim stupnjevima: Svaka je "konkretna oprečnost", kaže on, "utoliko političkija ukoliko se više približava u najekstremnijoj točki, grupiranju prijatelj-neprijatelj" (BP, 30). Nisu samo politički sukobi kod kojih je jasno izražena "realna mogućnost" nasilnoga rješavanja, kamoli ako njezina realizacija već neposredno predstoji. U situacijama takve vrste samo se izražava o čemu se načelno radi u političkim aktivnostima. U Schmittovu smislu nije politički ni sam za sebe promatran nasilni obračun niti njegovo izbjegavanje, već bitna povezanost obojega i nije politički ni prosto stanje civilizacije i zajedničarskoga mira, niti rat ili građanski rat, već je politički mir uz punu svijest o njegovoj ugroženosti - održanje mira isto tako kao i borba radi mira. Slučaj borbe nije pravilo, on nastupa, kako to Schmitt izričito kaže, samo "izuzetno" (BP, 35). Ali pravilo je povezano s tim izuzetkom, jer se ono inače ne shvaća kao pravilo niti se možemo zalagati za njega kao pravilo. Tako bit političkoga nije doduše borba, ali zacijelo prijemor, ili točnije: prijeporna zajedničkost oprečnoga. I

svojstveni patos, kojim je Schmittova studija prožeta, može se shvatiti s obzirom na ovu zajedničkost: Spis prosvjeduje protiv procjenjivanja sigurnih odnosa kako bi na taj način pobudio ozbiljniji stav naspram njihovu etabliranju i očuvanju, ne predajući se iluzijama o stabilnosti mirnih odnosa.

Ako je Schmittov pojam političkoga pogodan dosadašnjim promišljanjima, tada bi se moglo jasnije shvatiti i njegovo razumijevanje političkoga kao stupnja intenzivnosti. Upravo ako se u političkome ne vidi nikakvo posebno stvarno područje, u stanju smo shvatiti svojstvenost političkih aktivnosti; to su aktivnosti koje pripadaju prijeponome zajedništvu rata i mira i koje ovo zahtijeva. Aktivnosti ove vrste mogu s obzirom na svako "stvarno područje" doista postati hitnim i utoliko same ne mogu činiti nikakvo stvarno područje, koje bi se kao takvo izjednačilo s drugima. Ako se, osim toga, još jednom prisjetimo Schmittove formulacije države kao "mjerodavnoga jedinstva", onda je jasno da određenje političkoga kao stupnja intenzivnosti državu nipošto ne izjednačava s drugim skupinama ili zajednicama, čak i ako ona zajedno s takvim pripada konfliktnome polju mnogostrukih oprečnosti.

No time ipak još nije otklonjena presudna poteškoća Schmittove teze. Ona se u punoj jasnoći pokazuje tek tamo gdje je osigurava bitna uloga državnoga odlučivanja i djelovanja za određenje političkoga: Ako političke opreke i sukobi nisu ništa drugo nego stupanj intenzivnosti vjerskih, moralnih ili gospodarskih napetosti, tada se čini da je političko djelovanje na koncu samo rješavanje tih napetosti. Tada političke aktivnosti ne služe upravo jedino održavanju ili uspostavljanju mira u unutrašnjosti, već bitno politička institucija države gubi, kako se čini, svoje prvenstvo pred drugim skupinama upravo kada država rješava vjerske, moralne ili gospodarske probleme u stupnju intenzivnosti političkoga. Nepolitičko ili još nepolitičko događanje u koje su smještene političke institucije tada se politički upravo samo intenzivira. Kako bi se razjasnilo kako to izgleda, valja se posvetiti Schmittovim točnijim odredbama - političkoga - neprijateljstva.

Schmittova studija nudi ovdje dvosmislenu sliku. On kaže, s jedne strane, da su "vrhunci velike politike oni trenuci u kojima se neprijatelj percipira u konkretnoj jasnoći kao neprijatelj" (BP, 67) i, ilustrirajući tu tezu, Schmitt ukazuje na jedan Cromwellov govor u kojemu se Španjolci pojavljuju kao providencijalni neprijatelj protestantskih Engleza. S druge strane, Schmitt govori također o "posebno intenzivnim i neljudskim ratovima", koji, "presežući političko, neprijatelja istodobno moraju poniziti u moralnim i drugim kategorijama i napraviti nakazom koju valja ne samo odbaciti, nego i definitivno uništiti, koji dakle nije više samo neprijatelj što se suzbija u njegove granice" (BP, 37). Teza o političkome kao stupnju intenzivnosti čini se da ne samo dopušta "vrhunce velike politike", nego smjera na njezinu apoteozu - što nije ništa drugo nego uzor stupnja intenzivnosti pojačane vjerske suprotnosti koja vodi do odluke o bitku ili nebitku? Prihvati li se to i objasni shodno tome govor o ponižavanju neprijatelja koji ide preko političkog kao gesta pukoga umirivanja,⁴ tada otpada više nego sama ta formulacija: Schmitt bi tada svoju koncepciju neprijatelja u cijelosti zabludno protumačio, štoviše, morali bi se njezini bitni elementi napustiti kao da ih autor nije ozbiljno mislio; ne bi se radilo o razlikovanju političkoga neprijateljstva i nepolitičkoga suparništva, već bi se pod krinkom političkoga

⁴ Tako interpretira Heinrich Meier u: *Carl Schmitt, Leo Strauss und Der Begriff des Politischen. Zu einem Dialog unter Abwesenden*, Stuttgart, 1988., 34.

neprijatelja pokazao uskoro moralni ili vjerski protivnik, gospodarski konkurent. Problem pogada, dakle, živac Schmittove koncepcije političkoga i zaslužuje samo zbog toga osobitu pozornost. Riječ je o pitanju da li se, nadovezivanjem na Schmitta, može dobiti uvjerljiv pojam političkoga.

Na prvi pogled kao da obilježavanje neprijatelja onako kako ga čini Schmitt pri uvođenju pojma opravdava pozivanje na Cromwellov primjer. Schmitt kaže da "je neprijatelj onaj drugi, stranac, i dostatno je za njegovu bit da je u osobito intenzivnome smislu egzistencijalno nešto drugo i strano tako da su u krajnjem slučaju mogući sukobi s njim, koji se ne mogu odlučiti ni unaprijed donesenim općim normiranjem niti presudom 'nezainteresirane' i stoga žnepristrane' treće strane" (BP, 27). Drugačiji i strani su Cromwellu papistički Španjolci "u posebno intenzivnome smislu" utoliko što ugrožavaju egzistenciju engleskih protestanata, a zbog svoje vjere ne mogu se odbaciti u svoje granice; "s Francuskom", tako parafrazira Schmitt Cromwellov govor, "može se sklopiti mir, ali ne sa Španjolskom, jer je to papistička država, a papa drži mir dokle on hoće" (BP, 67). Jedino vjerska interpretacija može, prema tome, obuhvatiti neprijateljstvo Španjolaca, a ako je tako, doista se više ne može razlikovati političko neprijateljstvo od vjerskoga protivljenja; papistička je Španjolska, prema jednoj Hobbesovoj formulaciji, the Kingdom of Darkness.⁵

Takvu interpretaciju Schmitt, s druge strane, nedvojbeno relativira kada razlikuje između "psihološke zbilje" takvih tumačenja i "samostalnosti takvih opreka" (BP, 28): "U psihološkoj se zbilji neprijatelj lako tretira kao zao i gadan, jer svako, a naravno najviše političko kao najjače i najintenzivnije razlikovanje i grupiranje uzima kao podršku sva upotrebljiva druga razlikovanja" (BP, 27 sl.). Ako je dopušteno da se to primijeni na Cromwellovu vjersku interpretaciju, ona ne pogada jezgru političkoga odnosa; ona onda nije ništa drugo nego - vjerojatno ponovljiva, ali stvarno neprimjerena - *artikulacija* političke opreke, koja prikriva samostalnost političkoga što ju je Schmitt posebno naglasio.

Konzekvenija toga uvida morala bi, međutim, tada biti zauzimanje za odustajanje od vjerskih, moralnih ili inih tumačenja političkih neprijatelja. Politički neprijatelj - to bi bio tada doista jedino još onaj drugi i stranac, koji, kao što Schmitt kaže, ugrožava "vlastiti, bitkovni način života" (BP, 27), vlastiti oblik života, a svoje političko značenje gubi tako gdje ugroženost više ne postoji ni po "realnoj mogućnosti" - onaj drugi i stranac, kojemu prema mjerilima vlastitoga oblika života ne bi pripadala interpretacija, a kamoli da bi postojala prisila da se dobije tumačenje i artikuliranje vlastitoga oblika života s obzirom na njega kao drugačijega i stranca. Neprijateljsko bi bilo ono drugačije - a ne ono drugačije u meni samom. Političko rješavanje neprijateljstva označilo je stanku u izvršavanju samotumačenja kao tumačenja stranoga; stupanj intenzivnosti političkoga bio bi tada istovjetan s načelno novom kvalitetom sukoba i tako bi se tada s pravom razlikovali politički od inih sukoba, pa i kada nastaju iz nepolitičkih sukoba; moglo bi se udovoljiti raznolikosti njihova rješavanja. Političko rješavanje neprijateljstva, osiguravanje i obrana vlastitoga oblika života od ugrožavanja, ne bi tada doduše bilo rješenje problemâ samorazumijevanja i razumijevanja tuđega, ali barem ipak oslobađanje iz agonije toga razumijevanja,

⁵Takav je naslov četvrtoga dijela *Levijatana: Leviathan, or The Matter, Forma & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill* (1651.).

kako postoji u fiksiranju vlastitoga na tuđe. Upravo ako je tako da se ne razumijemo sami bez tuđega, da postajemo ono što jesmo prevodeći tuđe tumačenjem u vlastito - upravo se tada fiksiranje na drugačije iskazuje u razgraničenju kao obliku neslobode: Ne može se drugačije ni dopustiti niti posebno iskusiti; odbacuje se drugačije i mora se ipak po njemu orijentirati. Okov negativne vezanosti razvezuje se tamo gdje se drugoga dopušta i politički misli na očuvanje granica, u krajnjem slučaju na osiguranje vlastitoga života.

Koliko bi god ovakva promišljanja mogla odgovarati "primjereno ustroju stvarnosti i samostalnosti političkoga" koju zastupa Schmitt (*BP*, 28) - ostaje opravdana sumnja da li su ona doista u Schmittovu smislu, pa i samo u smislu spisa o pojmu političkoga. Jer gdje se ne radi o tome da se suzbije *pozicija* neprijatelja, već jedino o tome da se postavimo prema njegovu mogućem ili zbiljskom napadu, političko neprijateljstvo ima neutralizatorsko djelovanje: ono neutralizira pozicijsko i promislimo li, kakvo uništavalačko djelovanje Schmitt pripisuje takvim neutralizacijama, čini se da mu zauzimanjem za samostalnost političkoga ne pravimo uslugu. Umjesto toga približavamo se sumnji, koju je Leo Strauss formulirao s kritičkom i izazovnom namjerom protiv Schmitta, da potvrđivanjem političkoga dolazi do izražaja liberalno uvjerenje posebne vrste: "Tko političko potvrđuje kao takvo, on respektira sve koji se hoće boriti; on je isto tako *tolerantan* kao liberali - samo sa suprotnom namjerom: dok liberalizam uvažava i tolerira sva 'iskrena' uvjerenja samo ako priznaju zakonski poredak, *mir* neosknljivim, dotle onaj tko potvrđuje političko kao takvo, uvažava i tolerira sva 'ozbiljna' uvjerenja, tj. sve odluke usmjerene na realnu mogućnost *rata*. Tako se iskazuje potvrđivanje političkoga kao takvoga kao liberalizam s obrnutim predznacima." (123).⁶

Straussu je, dakako, jasno da to ne odgovara Schmittovoj samoprocjeni. Ona proizlazi, na što i Strauss upućuje (*Anmerkungen*, 124), iz govora o dobu neutralizacije sa svom poželjnom jasnoćom, a bez njega se neće moći razumjeti doista ni Schmittova koncepcija političkoga. Schmitt nije uzalud govor spojio s raspravom o pojmu političkoga.

Svoju jezgru ima govor u kritici liberalizma: Schmitt bilježi u svojoj povijesnofilozofskoj skici sve veće niveliranje mjerodavnih poredaka koje je u "danas proširenoj vjeri u tehniku" (*BP*, 89) doseglo svoj privremeni kraj. Predodžba da se "svi narodi i nacije, sve klase i vjeroispovijesti, svi naraštaji i spolovi" mogu "jednakom samorazumljivošću poslužiti prednostima i pogodnostima tehničkoga komfora" pridonosi barem bitno onoj - liberalnoj - vjeri u obuhvatnu "sferu mira, razumijevanja i pomirbe" (*BP*, 90), koja je istovjetna s gubitkom sposobnosti političkoga odlučivanja. Ali ta vjera ima, prema Schmittovoj dijagnozi, obilježje kobne obmane: boljševička je revolucija u Rusiji "ozbiljno mislila s antireligijom tehniciteta" i etabrirala državu "koja je više i intenzivnije država nego ikakav država apsolutnoga vladara" (*BP*, 80).

Schmittova bi kritika liberalne miroljubivosti, povjerenja u univerzalno sporazumijevanje i pomirbu bila nepolitička kada ne bi bila utemeljena u egzistenciji boljševičke države. S obzirom na tu državu naivno je i opasno, kako

⁶ Leo Strauss, "Anmerkungen zu Carl Schmitt, Der Begriff des Politischen". Najprije objavljeno u *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (1932.), 732, 749. Navodim izdanje teksta koji je uredio Heinrich Maier u: Meier, *op. cit.* (bilj. 4.).

misli Schmitt, zavaravati se nužnošću političkoga odlučivanja tako da se liberalizam u svome univerzalističkom snu iskazuje jedino kao nesposobnost za politiku. Postoji razlikovanje prijatelja i neprijatelja, ali liberali to još nisu primijetili; oni to ne mogu primijetiti jer u njihovu mišljenju nije predviđeno razlikovanje - i s njim odlučivanje. Liberali i svi "koji su privrženi potmuloj religiji tehniciteta" (BP, 94) nisu u stanju vidjeti da tehnička uređenost svijeta nije rješenje, već predstavlja problem koji se može savladati jedino politički.

"Duhovni smisao" stoljeća, tako sažimlje Schmitt tu misao, "proizlazi tek kada se pokaže koja je vrsta politike dovoljno jaka da ovlada novom tehnikom i koje su navlastite grupacije prijatelja i neprijatelja što nastaju na novome tlu (BP, 94) - duhovni se smisao stoljeća ocrta kada su fronta svjetskoga građanskog rata dobila jasniji obris; duhovni smisao stoljeća proizlazi kada postoji jasnoća o pobjedi i porazu u svjetskome građanskom ratu.

Nije brzopleto reći da je ta jasnoća u međuvremenu stvorena. Ali ne može se tvrditi da je Schmittova dijagnoza vremena potvrđena; u svojoj središnjoj točki ona je štoviše postala prošlost. Zna se, doduše, već nekoliko godina tko je pobijedni; ali se isto tako zna da nema jasnoga pobjednika kojemu bi uspjele "ovladati novom tehnikom", a što se tiče "svrstavanja na prijatelje i neprijatelje" koja su nastala na novome tlu, neće se, doduše, moći sumnjati u njihovo postojanje. Ali bilo bi teško jedno ili samo nekoliko njih kvalificirati "navlastitim".

To je od presudnoga značenja za Schmittovo razumijevanje političkoga kao stupnja intenzivnosti: jedino se uz pretpostavku svjetovne rasprave o "definitivnome smislu" može, naime, rekonstruirati da Schmitt stupanj intenzivnosti političkoga shvaća kao radikalno izražavanje "duhovnih" pozicija koje su međusobno sučeljene: državna i militantna antireligija tehnike i ona pozicija koja misli da crpi iz "snaga čistoga znanja" kako bi nastao "poredak ljudskih stvari" (BP, 95). Gdje je riječ o "definitivnome smislu" stoljeća, može se, što se tiče političkoga, doći do misli konstelacije koja je analogna onoj protestantske Engleske i papističke Španjolske.

Završetkom svjetskoga građanskog rata između Istoka i Zapada otpada evidentiranje fundamentalne neprijateljske pozicije. Ne postoji više pozicija kojoj bi, u smislu "velike politike", jedino bila suprotstavljena drugačija pozicija; politika nema više obilježje jedne jedinstvene dramatične alternative u kojoj se radi o smislu stoljeća, možda čak o smislu povijesti. Time je i neprijatelj izgubio svoju "konkretnu jasnoću".

Ali to ne vrijedi za kategoriju neprijatelja kao takvu - naprotiv: Schmittov uvid po kojemu je politički svijet pluriverzum, a ne univerzum, može se nepatvoreno sada pojaviti kao pitanje o definitivnom smislu stoljeća. Političko se može sada pojmiti nepatvoreno kao neutralizacija pozicijskoga ne dolazeći u opasnost brkanja s dobrotornim liberalizmom općega sporazumijevanja. Ondje gdje se radi o političkoj neutralizaciji pozicijskoga, nije riječ o univerzalističkome već "pluriverzalističkome" ili, također, jednostavno samo "pluralističkome" liberalizmu.

Liberalizam političkoga, kakav je moguć nadovezujući se na Schmittovo određenje pojma, nije, dakako, istovjetan s onim liberalizmom borbe što ga je uveo u igru Leo Strauss. Pripisujući Schmittovoj koncepciji neutralnost koja mora možda svim ili faktično borbenim pozicijama priznati jednako pravo, Strauss želi

što jače istaknuti pozicijsko obilježje te koncepcije. Ali točnije promatrano, liberalizam je borbe ili rata apstrakcija. Strauss prešućuje u svom sugestivnom misaonom pokusu planski da je Schmitt za razlikovanje prijatelja i neprijatelja izričito utvrdio da je "mogućnost pravilnoga spoznavanja i razumijevanja" ovdje "dana jedino egzistencijalnim dioništvom i sudioništvom" (BP, 27). Svagdašnje razlikovanje prijatelja i neprijatelja uvijek je praktične prirode; ono pripada u određenu situaciju i može se činiti jedino iz perspektive iskustva i djelovanja; da li drugi sudjeluju u razlikovanju ili ne, da li drugi donose usporedive odluke ili ne, to nije pitanje opće političke tolerancije, već pitanje koje je jedino relevantno tamo gdje pogađa situaciju političkoga djelovanja i time svako vlastito djelovanje. Riječ je jedino o pitanju kako se može vlastiti oblik života politički zastupati nasuprot ugroženostima. Ali to znači: političko je djelovanje perspektivno. Na političkome se radikalno pokazuje da se, kako je to Nietzsche jednom rekao, ne može "gledati iza ugla".⁷ Gdje se radi o egzistenciji vlastitog oblika života, tamo nije ništa više neutralno, ništa se ne pojavljuje više u drugačijem svjetlu nego u onome vlastitoga faktičnog, na određen način oblikovanoga bitka. Politika je, tako promatrano, umijeće zajedničarskoga samodržanja - i ništa više.

To se može smatrati razočaravajućim, žaljenja vrijednim ili čak pogrešnim. Ali to je cijena za to da se političkome prizna samostalnost. Slika postaje doista bogatija ako se uvažavaju mnogoliki aspekti pod kojima se oblici života stvaraju i razvijaju, ona postaje bogatija kada se pomisli da likovi kulturnoga života ne zadržavaju svoju živost tamo gdje se ne potvrđuju u mnogolikim tumačenjima i prijevodima na drugome, tuđem - bez tuđega vlastito se ne razvija, kao što se tuđe bez stvaranja određene perspektive ne može tumačiti ni u tom smislu shvatiti. Vlastito i tuđe pripadaju jedno drugome jer se ne mogu jedno na drugo reducirati; oni pripadaju jedno drugome jer su jedino u međusobnom sporu o tome što jesu. Ali zbog te prijeporne povezanosti vlastitoga i tuđega može fundamentalno politička artikulacija njihova spora imati samo kobne posljedice: ona bi postojala kao razlikovanje prijatelja i neprijatelja u ograničavanju vlastitoga i izdvajanju tuđega koje se više ne bi moglo razlikovati od kulturne razine spora tudosti i vlastitosti, a to vodi u onu agoniju negativnoga fiksiranja, u onu blijedu mutnost razumijevanja i nerazumijevanja, koje ne dopušta spoznati ni političke konture ni kulturne prijevode.

Da se ne bi dospjelo u takvu nejasnoću, dobro je ako se političke odluke ne brinu za draž ili čak istinu drugačijega ili tuđega. Međutim, isto tako je dobro ako se na stupnju intenzivnosti političkoga jasno predočuje ograničenost vlastitoga; alternativa određenoj kulturi nije univerzalna kultura, već nikakva kultura. Ali određene kulture, koje se otkrivaju svojom tradicijom i u svojoj povijesti, ne mogu odustati od mogućnosti političkoga tamo gdje se radi o njihovom održanju. To vrijedi i za liberalnu ili hermeneutičku kulturu interpretacije, koja protiv fundamentalizama raznih verzija valja postulirati samostalnost političkoga i u danom slučaju upotrijebiti. Ukoliko je političko stupanj intenzivnosti kulturnoga spora između vlastitoga i tuđega, pretpostavlja pojam političkoga pojmu kulture. S druge strane ima politički stupanj intenzivnosti vlastitu kvalitetu.

⁷ *Die fröhliche Wissenschaft*, Aphorismus 374., *Kritische Studienausgabe*, ured. G. Colli i M. Montinari, München-Berlin-New York, 1988., sv. 3., 626.

Ova ne pogađa život neke kulture izravno, već njezino održanje u dvostrukome smislu: u smislu njezina faktičnoga postojanja i u smislu njezina očuvanja od neslobode razumijevanja. Utoliko će se također morati reći da pojam kulture zahtijeva pojam političkoga.

Preveo s njemačkoga:

Tomislav Martinović

Günter Figal

*THE DEGREE OF THE INTENSITY OF THE POLITICAL
REFLECTION ON CARL SCHMITT*

Summary

The author's starting point is Schmitt's definition of the political as the degree of association and disassociation of people. Such a definition of the political results in a dual process: on the one hand, political grouping can be stimulated from all quarters, while on the other, nothing is truly political. The political is a fact which cannot be determined. The author claims that Schmitt's thesis might be defended, provided the distinctiveness of the political is upheld without giving up the definition of the political as a degree of intensity. The author discusses whether the concept of the political can be defined independently of political institutions and then goes on to discuss the forms of the control of the political.